

Mikulovská alej – příklad dobré praxe

František Foltýn, Pavel Dedek

Aleje a stromořadí provázejí člověka na jeho cestách od nepaměti. První vznikaly už ve středověku, vrcholu „popularity“ dosáhly v období baroka a staly se nedílnou součástí tzv. komponované krajiny. Úloha alejí nebyla pouze estetická, sdružovaly se zde funkce krajinotvorné, strategické (např. orientace v terénu, krytí pro táhnoucí vojska) i produkční (aleje ovocných stromů

ona táhnoucí vojska zase živily). Tato polyfunkčnost alejí byla natolik důležitá, že si vyžádala i změny legislativy (zákonná povinnost vysazovat aleje podél nových cest – nařízení Marie Terezie z r. 1752, Borský 2010). Článek si klade za cíl vyzdvihnout novou historickou úlohu alejí a demonstrovat nutnost jejího akceptování při údržbě a obnově těchto krajinných prvků.

Alej lemuje frekventovanou silnici mezi Mikulovem a Valticemi. Foto Jan Miklín

Biologický význam alejí

Aleje jsou sice výtvorem člověka, to však neznamená, že by se jim vzácní tvorové, vázaní na staré osluněné stromy, vyhýbali. Brouci ani ptáci nerozlišují mezi stromem vysazeným člověkem a stromem ve volné přírodě, příroda využívá každou vhodnou příležitost. A těch příležitostí rychle ubývá. Z lesů se člověku podařilo vytvořit plantáže stejnověkých a přehuštěných stromů, kde pro slunce a staré stromy není místo. Vymírající brouky, vázané na takové prostředí, jsme tak vytačili z lesů do měst – staré stromy nacházejí např. v parcích nebo právě v alejích. Ani tady ale nemají na různých ustláno. Zvlášť v posledních letech, s přílivem dotací na „obnovu městské zeleně“, přibývá případů, kdy jsou hromadně odstraňovány stromy s poukazem na jejich reálnou či domnělou (resp. budoucí) nebezpečnost v duchu „vezmeme to z gruntu, když na to teď máme peníze“. Ano, každý strom jednou zestárne, ale u stromů je proces stár-

nutí a odumírání pozvolný a právě v těchto fázích se stromy stávají atraktivními pro vzácné živočichy.

Zdá se, že mezi požadavky člověka na bezpečí a životními potřebami vzácných druhů hmyzu zeje nepřekročitelná propast. Prioritou je samozřejmě ochrana lidských životů. Znamená to ale, že staré stromy v alejích a parcích jsou všechny „život ohrožující“ a musejí být pokáceny? Odpověď, kterou čtenáři jistě tuší, zní „ne“.

Mezi ponecháním stromu bez zásahu a jeho skácením je totiž široká paleta možností, jak zajistit, aby strom na místě zůstal a zároveň neohrožoval. Od těch nejměkčích, jako je ořez, až po radikálnější, jako je sesazení celé koruny stromu a vytvoření stabilního torza, které je už z bezpečnostního hlediska prakticky bezproblémové, a přesto může poskytovat útočiště desítkám druhů drobných tvorů po mnoho let.

Ke kácení se přistupuje jen výjimečně, upřednostňují se měkčí varianty (např. ořezy). Foto Jiří Kmet

Na mnoha místech, kudy denně procházejí stovky i tisíce lidí, je již ořez stromů zavedenou praxí, viz např. stromy v zámeckém parku v Lednici, kde se torza biologicky cenných stromů stala běžnou a často také esteticky zajímavou součástí zdejšího genia loci.

Mikulovská alej očima biologa

Mikulovská alej je bezmála 2 km dlouhá, převážně jirovcová, lemující frekventovanou silnici I/40 z Mikulova k Mušlovu. Kromě jirovců jsou zastoupeny jasany, lípy, jednotlivě i vrba nebo dub či javory. V současné době je již mezernatá, řada stromů byla z bezpečnostních důvodů pokácena, další prošly výraznější redukcí koruny nebo byly ořezány na stabilní torzo. Z dendrologického hlediska je většina stromů již málo perspektivní. Ačkoliv kostru aleje tvoří nepůvodní jirovce, její entomologický význam to nesnižuje, spíše naopak. Jírovce patří mezi

dřeviny, tvořící důležité mikrohabitáty (jakými jsou dutiny, zrcátka a mnohé další, z arboristického hlediska, defekty) v relativně mladém věku. Přesto jde, při řádné péči, o stromy dlouhověké. Za optimálních podmínek tak mohou poskytovat útočiště pro řadu hmyzích specialistů po dlouhou dobu (na rozdíl od např. šlechtěných topolů).

Mikulovské aleji, vzhledem k jejímu stavu, byla v posledním desetiletí věnována zvýšená pozornost, a to jak správců městské zeleně a správců komunikací, tak i biologů. Jejich zájmy se přitom na první pohled diametrálně rozcházejí. Poslední entomologický průzkum (Hauck 2019) prokázal výskyt pěti zvláště chráněných druhů hmyzu a dalších dvou desítek druhů z Červeného seznamu bezobratlých ČR (Hejda et al. 2017). Zejména osídlení dutin je pozoruhodné. Kromě relativně početného zlatohlávka skvostného obývá přirozené dutiny v aleji také páchník hnědý, vzácný zlatohlávek *Protaetia affinis* a na larvy velkých zlatohlávků potravně vázaný kovařík rezavý. Bohatá je rovněž fauna potemnikovitých brouků (*Tenebrionidae*). Žádný z nich sice nepatří mezi druhy požívající zákonné ochrany, ale řada z nich je ohrožena vyhynutím. Nejvýznamnějším z nich je bezesporu potemník *Diaclina testudinea*, kriticky ohrožený druh nalézáný jen velmi vzácně a v poslední době zaznamenaný pouze na Břeclavsku (lužní lesy nad soutokem Moravy a Dyje). V aleji se početně vyskytují i druhy vázané na dřevo napadené dřevokaznými houbami (pýchavkovník *Endomychus coccineus*, potemníkovití brouci *Allecula morio* či již zmíněná *Diaclina testudinea* a mnohé další). Dalším důležitým typem mikrohabitu jsou zrcátka – tedy místa bez kůry, s obnaženým povrchem dřeva. Taková místa

Prostor pod kůrou odumírajících stromů obývá lesák rumělkový (*Cucujus cinnaberinus*). Foto Jiří Kmet

využívá například ohrožený tesařík *Rhamnusium bicolor*.

Začátek konce

Mikulovská alej je jednou z nejstarších na Moravě, existuje od cca 17. století. Poslední obnova byla provedena patrně v první polovině 20. století výsadbou vzrostlých jirovců, stáří většiny stromů je cca 60–100 let. Vitalita stromů se vzhledem k jejich věku, dlouhodobé absenci odborné péče a poškozování bází kmenů při údržbě silničních okrajů trvale zhoršuje. V celé aleji má dlouhodobější perspektivu 30 a více let cca 10 stromů, především vhodnějšího taxonu lípy velkolisté. Ostatní stromy jsou ve zhoršeném zdravotním stavu a je žádoucí periodicky provádět takové typy zásahů, které stromům umožní jejich další existenci bez ohrožení silničního provozu a současně aby nebyly negativně dotčeny zájmy ochrany přírody a krajiny.

K většímu cílenému zásahu při péči o alej došlo v roce 2010, kdy byla na podnět Městského úřadu v Mikulově navázána spolupráce mezi dotčenými subjekty, tj. AOPK ČR – Správou CHKO Pálava, Městským úřadem v Mikulově a Ředitelstvím silnic a dálnic ČR. Posouzen byl zdravotní stav 13 stromů a navržen byl postup k řešení aktuální situace. Z důvodu kritického zdravotního stavu bylo sedm stromů doporučeno ke skácení a u šesti stromů byl navržen sesazovací řez na torzo. Kmeny kácených dřevin a některé silnější větve byly přesunuty do broukoviště na předem vytipované místo a ponechány k rozpadu. Při jednáních a místních šetřeních opakovaně zazníval požadavek komplexního řešení.

Vlajkový druh hmyzích společenstev vázaných na dutiny – páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*). Foto Jiří Kmet

Příklad hodný následování

První a zásadní krok byl uskutečněn již v r. 2009, kdy byly na město Mikulov v rámci komplexních pozemkových úprav převedeny pozemky o šířce 14–24 m, a to po obou stranách v přímém sousedství komunikace – tyto pozemky byly definovány jako krajinná zeleň a předurčeny k výsadbě nové aleje. Počátkem roku 2011 byla zpracována projektová dokumentace a podána žádost do OPŽP na výsadbu nové jednodruhé aleje, projekt byl v r. 2012 podpořen a v r. 2015 byla dokončena realizace. Celkem bylo vysazeno 317 lip s obvody kmínků 12–14 cm. Vznikla tak nová alej odsazená 6 m od aleje současné, která postupně převezme roli aleje stávající, a to jak krajinářskou, tak ochrannou, jako významného stanoviště živočišných druhů. Cílem od počátku je, aby nahrazení aleje bylo pozvolné a prodloužila se co nejvíce doba životnosti vzrostlých jedinců, byť za cenu pravidelných kontrol a arboristických zásahů.

Postupně zhoršující se stav stromů ve stávající aleji si vyžádal další sanační zásah v r. 2015, kdy bylo vytipováno 9 stromů ke skácení a u 16 stromů bylo doporučeno provedení bezpečnostního řezu, příp. sesazení na torzo. V následujícím roce 2016 AOPK ČR prováděla podrobnější dendrologické a entomologické hodnocení aleje, na základě kterého byla v listopadu 2016 svolána koordináční schůzka zástupců dotčených subjektů a stanoven další postup. Bylo ujednáno:

- provedení vytipovaných arboristických zásahů – zdravotních, provozních a bezpečnostních prořezů na celkem 60 stromech (včetně

Jírůvce jsou poměrně náchylné na různé hniloby – jejich stav a stabilitu je třeba pravidelně vyhodnocovat. Foto Jiří Kmet

Pokácené kmeny zůstanou na lokalitě, postupným trouchnivěním poskytnou útočiště dalším druhům hmyzu. Foto Jiří Kmet

vysokých torz) a kácení 39 stromů (z celkem 221ks dřevin) – 30ks jírůvců maďalů a 9ks jasanů ztepilých;

- další kácení dřevin bude prováděno po etapách, stav aleje bude sledován a vyhodnocován průběžně každé 2–3 roky;

- torza dřevin po kácení budou ponechána na místě a nebudou se přesouvat do broukoviště.

Z uvedeného je zřejmé, že byla provedena pouze nutná opatření k zachování stávající aleje, kdy zásahem bylo dotčeno celkem 99 ks z původního počtu 221 stromů, zbylých 122 stromů zůstalo bez zásahu. V rámci zachování aleje, jejich přírodních a estetických hodnot včetně biotopů ZCHD živočichů na ně vázaných, pro zlepšení životnosti a zdravotního stavu ponechaných dřevin a zajištění jejich provozní bezpečnosti v nezbytné míře, je žádoucí pokračovat v provádění dalších šetrných arboristických zásahů s výjimkou kácení či odstraňování torz, pokud nebude havarijním stavem bezprostředně ohroženo zdraví či majetek osob, jak bylo na jednání odsouhlaseno.

V rámci dalšího sledování byl kontrolován i vývoj nově vysázených stromů, kde byly opakovaně zjišťovány četné úhyny sazenic. V roce 2017 byl na odumírajících výsadbách lip potvrzen výskyt (škůdců) krasce lipového a drvopleně hrušňového. Jelikož se na mortalitě a snížené vitalitě vysázených dřevin podílel také nedostatek srážek v roce 2015, byla doporučena náhrada taxonů lip (srdčité a velkolisté) za vhodnější dub cer, který je

vůči suchu i zjištěným škůdcům odolnější. Výměna a dosazení probíhaly v průběhu roku 2018, zcela nahrazeny byly výsadby po levé straně ve směru Mikulov-Sedlec, na pravé straně probíhá výměna postupná, jen jako náhrada za odumřelé stromy.

Začátkem roku 2019 bylo z havarijních důvodů odstraněno dalších 9 stromů (5 jírůvců, 2 jasanů a 2 lípy) a 9 torz (5 jasanů, 3 jírůvce a 1 topol), a to důsledkem kombinace faktorů: hniloba na bázi kmene, postupující degradace kořenových nábehů, vnitřních dutin a šíření houbové infekce. Na základě externích posouzení dendrologických (Foral 2019) a entomologických (Hauck 2019) bylo vytipováno provedení dalších sanačních (bezpečnostních) zásahů v průběhu nadcházející vegetační sezony 2019 u dalších cca 80 stromů.

Aleje si pozornost zaslouží

Aleje pro saproxylický hmyz sice představují „náhradní biotop“, to jim ale neubírá na významu. Spíše naopak, změny ve využívání krajiny v posledním století důležitost alejí a městské zeleně výrazně posílily. Staré a osluněné stromy v ulicích měst a podél komunikací se staly nezbytnými pro stovky druhů hmyzu, jež zejména současné lesnické hospodaření připravilo o jejich původní domovy. Současně ale patří zeleň ve městech k častým „obětím“ různých revitalizací, rekonstrukcí apod., v jejichž rámci se stávající stromy a keře jednorázově nahrazují novými. Dopady na hmyz nijak nezmírni ani skutečnost, že vysázených stromů bývá často víc než těch vykácených. Mizení starých, odumírajících stromů nelze jednoduše vynahradiť sebepočetnějšími výsadbami nových stromků, ty se totiž stanou pro drtivou větši-

nu vzácných a vymírajících druhů hmyzu atraktivními až za mnoho desítek let.

Díky přístupu města Mikulov vznikla v rámci komplexních pozemkových úprav nová alej v těsném sousedství té stávající. Tímto krokem, dosud málo využívaným, se podařilo zajistit alespoň teoreticky kontinuitu cenného biotopu. V původní aleji se nachází jen několik stromů s perspektivou přežití, která by se dala počítat na desítky let. Nicméně i těch pár lip či dubů, které takovou šanci mají, může hostit bohatá společenstva hmyzu a stojí za to jejich životnost prodlužovat odbornými arboristickými zásahy. Čím více stromů z původní aleje se povede uchránit před kácením, tím širší druhové spektrum hmyzu se podaří uchovat a samozřejmě tím vyšší je rovněž šance na přežití jejich populací.

Mikulovská alej si druhovým bohatstvím nezádá s leckterými mnohem většími rezervacemi. Jsme přesvědčeni o tom, že to není výjimka a že důkladné entomologické průzkumy starých alejí listnatých stromů po celé ČR by přinesly podobné výsledky. Aleje si svým významem pro přírodu i krajinu zaslouží citlivý přístup a pozornost při územním plánování a komplexních pozemkových úpravách. „Mikulovská alej“ je následovníhodným příkladem spolupráce všech zainteresovaných stran. Poděkování za racionální a trpělivý přístup k požadavkům ochrany přírody tak patří městu Mikulov i Ředitelství silnic a dálnic.

Tabulkový přehled chráněných a vzácných druhů brouků Mikulovské aleje a přehled použité literatury je uveden na www.casopis.ochranaprirody.cz

Malé vodní nádrže a terénní úpravy k zadržování vody v krajině – co znamená, že „se nevyžaduje závazné stanovisko OOP“?

Jitka Jelínková

Dne 1. února 2020 nabyl účinnosti zákon č. 312/2019 Sb., kterým se mění stavební zákon a vodní zákon za účelem podpory výstavby malých vodních nádrží a terénních úprav sloužících k zadržování vody v krajině.

Přes bohuľibý úmysl v boji proti suchu představuje přijetí poslaneckého legislativního návrhu přinejmenším „výkladový oříšek“, pokud jde o vztah k zákonu o ochraně přírody a krajiny a působností orgánů ochrany přírody.

Podle upraveného § 15a vodního zákona platí, že „*k provedení vodního díla do plochy 20 000 m² s výškou hráze do 2,5 m, které slouží ke vzdouvání a akumulaci vod a které nepodléhá technickobezpečnostnímu dohledu nebo splňuje kritéria pro zařazení do IV. kategorie technickobezpečnostního dohledu, postačí ohlášení vodoprávnímu úřadu. Při ohlašování vodního díla se obdobně použijí ustanovení stavebního zákona o ohlašování staveb*“. Ohlášení vodního díla obsahuje náležitosti podle stavebního zákona a dále závazné stanovisko orgánu územního plánování podle § 96b stavebního zákona, přičemž „*územní rozhodnutí ani územní souhlas se nevydává; nejde-li o záměr prováděný v území chráněném podle části třetí nebo čtvrté zákona o ochraně přírody a krajiny, nevyžaduje se závazné stanovisko orgánu ochrany přírody*“.

Obdobně podle nově vloženého § 15b vodního zákona platí, že „*k provedení terénních úprav sloužících k zadržování vody v krajině do 1,5 m hloubky o výměře nad 300 m² nejvíce však do 20 000 m² v nezastavěném území, které nemají společnou hranici s veřejnou pozemní komunikací, postačí ohlášení vodoprávnímu úřadu. Při ohlašování terénních úprav podle věty první se obdobně použijí ustanovení stavebního zákona o ohlašování staveb*“. Ohlášení terénních úprav obsahuje náležitosti podle

stavebního zákona a dále závazné stanovisko orgánu územního plánování podle § 96b stavebního zákona, přičemž „*územní rozhodnutí ani územní souhlas se nevydává. Nejde-li o terénní úpravy prováděné v území chráněném podle části třetí nebo čtvrté zákona o ochraně přírody a krajiny, nevyžaduje se závazné stanovisko orgánu ochrany přírody*“.

Důvodová zpráva¹ k tomu uvádí, že „*Navržená úprava vychází z předpokladu, že terénní úprava sloužící k zadržování vody v krajině, resp. výše vymezená skupina malých vodních děl bude představovat významný ekologicko-stabilizační prvek v běžné kulturní krajině. Zároveň se jedná rovněž o aktivitu k podpoře na vodu vázaných ekosystémů. Z tohoto důvodu je možné tento administrativní krok (míněno závazné stanovisko orgánu ochrany přírody) jako nadbytečný ušetřit a napomoci tak snazší realizaci uvedených záměrů.*“, „*k ohlášení (vyjma záměrů ve zvláště chráněných územích nebo územích chráněných v systému soustavy NATURA 2000) se nepřipojuje závazné stanovisko orgánu ochrany přírody*“.

Kritické stanovisko vlády k návrhu skupiny poslanců

Stanovisko vlády k legislativnímu návrhu skupiny poslanců je formálně označené za neutrální, obsahově je však od a do zet vel-

mi kritické². Návrh je rozporován z pohledu stavebního zákona („*nekoncepční zásah do stávajícího systému a obecných principů, na kterých je založeno územní plánování a povolování stavebních záměrů podle stavebního zákona*“), vodního zákona (např. fikce povolení k nakládání s vodami), zákona o ochraně přírody a krajiny („*nepřípustná nepřímá novela zákona o ochraně přírody a krajiny*“, „*i záměr uskutečňovaný mimo území chráněné podle části třetí nebo čtvrté zákona o ochraně přírody a krajiny může mít na toto chráněné území negativní vliv, a absence stanoviska orgánu ochrany přírody a krajiny by tak byla v rozporu s povinnostmi podle čl. 6 odst. 2 směrnice 92/43/EHS o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin*.“) i práv stávajících vlastníků vodních děl a držitelů povolení k nakládání s vodami. V dalším textu se zaměřím na otázku, jak je podle mého názoru nutné vykládat slova, podle nichž se k ohlášení „malého vodního díla“ či terénní úpravy vodoprávnímu úřadu nevyžaduje závazné stanovisko orgánu ochrany přírody (dále též „OOP“), nejde-li o záměr ve zvláště chráněném nebo naturovém území.

Pokus o nepřímou novelu zákona o ochraně přírody a krajiny

Ustanovení, podle nichž se k ohlášení „malého vodního díla“ či terénní úpravy vodo-